

Forrige år og sidste år

Farø, Ken Joensen

Published in:
Maal & Mæle

Publication date:
2016

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2016). Forrige år og sidste år. *Maal & Mæle*, 2-3.

mål+³mæle

37. ÅRGANG, DECEMBER 2016

Gammel Dansk med Ebleskivers på prærien

To forskere går i det danske sprogs fodspor i USA, hvor der kan findes rester af vores indvandrede tipoldeforældres sprogbrug. Se mere på *side 4.*

»Hold kæft, din fucking luder!«

Hvor meget bliver der bandet i tv's børneprogrammer, hvad er (u)rimeligt, hvad er det at bande for en talehandling, og hvad er overhovedet kriterierne for, at man kan tale om banderi? Marianne Rathje og Bettina Thorarinsson higer og søger blandt ungdommens eder og forbandelser fra *side 11.*

Sport i toeren

Idræt og sproglig kreativitet hører tæt sammen. Torben Christiansen tilbyder i samarbejde med sportsidioter og fodboldtosser en overfrakke eller en tur i centrifugen efter eget valg på *side 17.*

Grineren eller nederen?

Funktioner, strukturer og forventninger. Læs retorikprofessor Christian Kocks fortolkning af, hvad humor er for en størrelse set med sproglige øjne *side 25.*

Gæt en svensk!

Få testet dine nabosprogskundskaber hinsides Amager på bagsidan.

Spørgsmål og svar om sprog	2
Nisser taler ikke engelsk	4
Groft sprog i tv-serier for børn	11
Sportsslang	17
Humor	25
Sprogviden med svensk tema	32

Juleløses jul?! Må jeg være fri! Så er de jo ikke juleløse!
Citat fra artiklen *juleløs* i Den Danske Ordbog

Spørgsmål og svar om sprog

Denne brevkasse bringer spørgsmål og svar om sprog, men også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går du rundt og tænker på sproglige spørgsmål, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

redaktionen@malogmale.dk

? Forrige år og sidste år

Betyder *forrige* år altid året før sidste år, eller kan *forrige* år også anvendes om sidste år?

*Jens Sønderup
Tureby*

! *Forrige* (måned, uge, sommer, statsminister, drukatur etc.) er et drilsk ord, fordi det i sprogsamfundet som helhed simpelthen anvendes og forstås med to forskellige og begge gængse betydninger, nemlig:

- (1) om noget, der var umiddelbart før det nuværende;
- (2) om noget, der var umiddelbart før det, der var umiddelbart før det nuværende.

Det anerkendes bl.a. af *Den Danske Ordbog*, som faktisk nævner betyd-

ning (1) først. Netop fordi ordet er tvetydigt, har nogle store organisationer en sprogpolitik, som advarer mod brugen af adjektivet, fordi det jo som regel ingenlunde er ligegyldigt, om man fx refererer til 2014 eller 2015. Og det er navnlig farligt, hvis man, som fx min hustru afslørede for mig under skrivningen af dette svar, slet ikke er opmærksom på, at der er to helt forskellige betydninger i omløb. Jeg selv bruger i udgangspunktet *forrige* i betydning (2), måske fordi vi jo også har mulighed for at bruge synonymer som fx *seneste* eller netop *sidste*. Det levner dermed en niche til *forrige*, som så også skal have noget at lave. Og det har ikke noget med ordets »natur« at gøre, for en sådan findes ikke. Det er ren og skær fordelingspolitik.

Noget kunne i øvrigt tyde på, at betydning (2) er nyere i sproget. I hvert fald ser den ikke ud til at være beskrevet i *Ordbog over det Danske Sprog*, der dækker perioden 1700-1950. Til gengæld nævner denne for-gængerordbog til *Den Danske Ordbog* også betydningen 'forhenværende', som i hvert fald ikke længere er udbredt.

Forrige er altså åbenbart i familie med *pendulord* som *godt* og *forfordele*, det vil sige ord med flere betydninger, der lever i konkurrence med

hinanden – til forvirring for nogle og fascination for andre.

KF

? Hvad er det blotte øje for et organ

Gorm Rasmussen, Askeby

! Udtrykket *det blotte øje* indeholder adjektivet (tillægsordet) *blot* i betydningen »uden brug af kikkert, forstærker eller andre hjælpemidler for at opfange et sanseindtryk« (if. *Den Danske Ordbog*). Denne betydning er specialiseret i forhold til grundbetydningen »uden tilstedeværelse eller involvering af andet end det nævnte«, som vi fx finder i *den blotte tanke* og *hendes blotte tilstedeværelse*.

I moderne dansk bruges *blot* som adjektiv vel kun i bestemt form; i hvert fald forekommer konstruktioner som *Dyden (er) altsaa kuns et blot* *Navn* og *Prædikestolen var af blot*

Marmor (begge fra *Ordbog over det Danske Sprog*, der udkom mellem 1918 og 1956) mildt sagt noget antikverede. Så mens vi altså stadig kan se ting med *det blotte øje*, er risikoen for at løbe ind i et *blot øje* heldigvis lille nutildags.

TO

mål+mæle

ISSN 0106-567XP

Hjemmeside: www.målogmæle.dk

REDAKTION:

Kasper Boye, Eva Theilgaard Brink, Carsten Elbro, Ken Farø, Erik Hansen, Sanni Nimb og Thomas Olander.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig.

SKRIFT: FF Olsen. SATS: Sven Elbro.

TRYK: Publikom – Københavns Universitet.

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og plakat kan fås i Netbutikken via www.målogmæle.dk

eller hos Publikom, Københavns Universitet, Karen Blixens Vej 4, 2300 København S. Tlf. 35 32 91 61.

Mål og Mæle udkommer 3 gange pr. årgang, og abonnementsprisen er 170,00 kr. i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til: redaktion@maalogmaele.dk

Nisser taler ikke engelsk

■ *En svanesang over dansk i Sanpete County, Utah*

Af Elizabeth Peterson og Karoline Kühl

En meget stor del af den tidlige udvandring mellem 1850 og 1910 fra Danmark til USA var religiøst motiveret. Udvandrerne var danskere, der var blevet omvendt af Mormonkirkens (Jesu Kristi Kirke af Sidste Dages Hellige) missionærer i Danmark, og som fulgte mormoners organiserede rejseruter mod Zion i Vest – Utah i USA, hvor mormonerne daværende leder, Brigham Young, i 1847 havde grundlagt en ny koloni efter mormonerne fordrivelse fra Illinois. Utah var i mange år den stat i USA, der havde den største andel af indbyggere af dansk afstamning. Dette skyldtes til dels den store gruppe indvandrere fra Danmark, men var derudover en sekundær effekt af udvandrergruppens sammensætning: Den mormonske udvandring fra Danmark foregik ofte i familiegupper, som omfattede flere generationer, og generelt var der et højt antal kvinder blandt udvandrerne (ulig den senere ikke-mormonske udvandring, som talmæssigt var domineret af unge, ugifte mænd). Mormonernes organiserede rejseruter fra Danmark til USA's østkyst og videre vestpå med en trek (eller senere jernbanen) bød unge, alenerejsende kvinder en form for sikkerhed. Betingelserne for, at dansk kunne bibeholdes som familiesprog i Utah, var altså gode: Der

var rig mulighed for at finde en dansktalende partner at gifte sig med, og der var dansktalende bedsteforældre til stede.

I Utah var den højeste koncentration af danskere at finde i Sanpete County, hvor 43 % af befolkningen i 1870 var ikke-amerikanskfødt. Deraf var knap 60 % danskfødt (langt de fleste fra Jylland); andre store indvandrergrupper var fra Storbritannien, Norge og Sverige. Det skal nævnes, at der ikke forekom nævneværdig efterindvandring fra Danmark. Årsagen til den høje andel af danskere blandt de europæiske indvandrere til Utah er på den ene side at finde i den massive missionsnærverksamhed i Danmark: I 1850 var der 4 aktive mormonske missionsnærer i Danmark; et højt tal set i forhold til en befolkning på kun 1,4 millioner. På den anden side var Mormonkirken villig til at lægge rejseomkostningerne ud for ubemidlede udvandringsevillige. Det betød, at mens udvandringen indtil da havde været forbeholdt mennesker med tilstrækkelige midler til at betale for overfarten (eller mulighed for at arbejde sig til rejsen), blev udvandring til USA pludselig også mulig for ubemidlet tyende. Det er dog usikkert hvor mange der reelt benyttede sig af dette tilbud.

Skandinavisk i Sanpete County

Sproget blandt den skandinaviske befolkning i Utah er beskrevet i en avisartikel fra 1890 (her citeret fra William Mulder (1957) *Homeward to Zion: The Mormon Migration from Scandinavia*. Minneapolis: University of Minnesota Press, side 249) »...one may hear the various changes in Danish from North Jutland to Copenhagen, and listen to Norwegian as spoken in Christiania, Trondhjem and in the mixed-German Bergen, also to the worst Skane [sic] or southern Swedish, and to the best as spoken in Goteborg [sic] and Stockholm, or hear the different varieties of Swedish from Upsala [sic] to Ystad, and yet not hear anything quite like – the mixture which is called Danish, Norwegian and Swedish in Utah.«

Mormonkirkens sprogpolitik over

for immigranterne i Utah var tvedelt. Generelt forventede Mormonkirken (ikke kun sproglig) tilpasning og ensretning. Brigham Young, kirkens daværende præsident, udtalte entydigt, at det var immigranternes pligt at lære engelsk, »the language of God, the language of the *Book of Mormon*, the language of these Latter Days«. Immigranterne kunne derfor blive undervist af missionærerne allerede i Danmark og på den lange rejse vestpå til Utah. Ikke desto mindre lader det til, at Mormonkirkens praksis var realistisk og imødekomende på mange punkter: Mormons Bog (optegnelser over Amerikas første indbyggere, som af mormonerne sidestilles med Bibelen) blev tidligt oversat til dansk, den dansk-amerikanske avis *Bikuben* blev udgivet i Utah fra 1875 til 1935, der blev afholdt kulturelle arrangementer (fol-

kedans, kor) og endda, i en vis udstrækning til 1940'erne, dansk-skandinaviske gudstjenester. Sammen med den store dansk-skandinaviske befolkningsdel gjorde dette det muligt for de danskfødte og deres efterkommere at deltage i det lokale samfundsliv, selvom de ikke talte engelsk (endnu). Dog foregik skoleundervisningen udelukkende på engelsk.

Vi kan den dag i dag observere rester af dansk/skandinavisk sprog i Sanpete County, blandt andet efternavne i telefonbogen, navne på virksomheder og på gravstene, men der er ikke længere nogen form for talt dansk tilbage på et niveau, der ville muliggøre en bare simpel samtale på dansk. Til trods for gode betingelser for opretholdelsen af dansk tilpassede danskerne (også) i Utah sig generelt hurtigt til de engelsksprogede omgivelser: Mens indvandrergenerationens stærkeste sprog selvfølgelig var dansk, og engelsk for dem var et tillært fremmedsprog, som de til dels kun talte gebrokkent (jf. vidnesbyrd i udvandrerne breve i Jørgen Schmidt (1965) *Oh, du Zion i Vest*), voksede den første amerikanskfødte generation allerede tosproget op. Typisk talte de dansk (om end allerede med noget engelsk indflydelse), men de kunne ikke læse og skrive dansk mere. Alligevel lader det til, at nogle familier og her især kvinderne bibeholdte dansk som familiesprog eller som fællessprog med andre af dansk afstamning i længere tid.

De sidste rester af dansk i Sanpete County

Selvom dansk som flydende sprog ikke længere tales af efterkommerne af den store danske udvandrergruppe, kan man stadig finde rester af dansk: På tre rejser til Sanpete County (2012, 2013 og 2015), hvor den ene af forfatterne til denne artikel (EP) talte med (og optog) samlet 16 personer af dansk afstamning, blev det tydeligt, at der er en række danske udtryk, som stadig er en del af efterkommernes talesprog, 100-150 år efter deres forfædre udvandrede fra Danmark. De fleste af disse begreber er forbundet med de tætte omgivelser (huset, husholdning, mad); derudover husker talerne danske børnerim og -sange samt historier, der indeholder danske replikker. Madbegreberne dækker en temmelig komplet liste over traditionel dansk mad og madretter, som i de fleste tilfælde ikke har en amerikansk pendant og derfor synes at udfylde nogle »huller« i talernes amerikanske ordforråd: *æbleskiver, frikadeller, grønkål, surkål, klatkager, finker, surmælk, smør, knapost, pølser og snaps*. I det hele taget synes den danske mad at være en vigtig del af talernes kulturelle arv, men andre retter blev nævnt med engelske navne (fx *red mash* »rødkål«) eller i form af en direkte oversættelse (fx *sistercake* »søsterkage«). Desuden huskede og kendte talerne begreber, der er knyttet til huset og husholdningen, fx *bitte hus* »udhus«, *stol, skammel, æbleskivepande, stue, klædeskab, blomster*

og *hakkeboard* (sidstnævnte en sammensætning af *hakkebræt* og engelsk *cutting board*). Også begrebet *skruk* huskes, dels i betydning af en høne med kyllinger og dels i betydning af en muggen kvinde. Et tredje domæne, hvor rester af dansk sprog har overlevet de 100-150 år, siden de danske udvandrere bosatte sig i Sanpete County, er børnerim og -sange. For eksempel blev fingertællerimet *tommeltot/tommetot, slikkepot, lange-mand, guldbland og lille bitte [sic] spillemand* genfortalt af flere med forskellig grad af engelsk udtale.

Historier om og med *nisser* (et andet ord uden en egentlig amerikansk pendant som af informanterne konsekvent bruges på dansk) er også en væsentlig del af talernes danske kulturelle og sproglige arv (det kan også iagttages ved de mange nissefigurer, der kan ses rundt omkring i talernes hjem). For eksempel fortæller en af talerne en historie om en nisse, som hun selv har hørt som barn.

Historien fortælles på engelsk, men pointen er på dansk: Familien havde på deres gård en nisse, som voldte dem besvær og ulykke. De besluttede at flytte fra gården, men da de forlod stedet, sagde nissen, der havde gemt sig i smørkærnen (på dansk) »Ja da, så flytter vi nok?«. Nisser taler altså dansk, også i Sanpete County. Det er desuden værd at lægge mærke til, at denne fortælling ikke reflekterer nutidens gavmilde julenisser, men den ældre overtro med en gårdnisse, som kunne volde skade. Nissehistorierne fra Sanpete County reflekterer

generelt denne ældre nissefigur.

Dette er, ligesom resterne af sproget, en form for forstenet kulturel arv, som har overlevet i emigrationen, mens den er forsvundet i Danmark.

Erindringer om dansk i 1920'erne og 1940'erne

Udover at være værdifulde vidner til det danske sprogs status i nutidens Utah fungerede »vores« talere også som informanter om tidligere generationers sprog, idet de kunne fortælle om den sprogbrug, som de har overhørt i deres barn- og ungdom i 1920'erne – 1940'erne. Deres fortællinger er uvurderlig information med henblik på, hvem der talte dansk (eller amerikadansk) til hvem og hvornår; en information, som ellers ikke er blevet overleveret – på grund af mangel på optagelser fra denne tid og på grund af den meget kontrollerede historieskrivning i det mormonske samfund. Udover erindringer om, at fx moren altid stoppede op for at tale (flydende) dansk med en bestemt mand, eller at mosteren aldrig lærte at tale engelsk, men kunne handle ind på dansk i den lokale købmandsbutik, husker informanterne regelmæssig brug af danske (eller danskamerikanske) hilsener og samtaleafslutninger, faste vendinger (*skål, oh my herre gud*), familiebetegnelser (*bedstemor, mamse*) og kæle- eller kaldenavne (*bitte Laura, little skit*), som har været en del af dansk-amerikanernes sprogbrug i Utah for 70-90 år siden. For eksempel fortæller en kvinde (født 1924 i Utah) om

sprogbrugen, som hun overhørte som barn i stedets købmandsbutik:

»...and from time to time a customer would come in, and- and- and there were a few [uforståeligt] and they would say 'How are De?' meaning 'How are you?' and then the answer would be 'Temmelig godt.' And then they would ah 'Tak skal du ha' 'Thank you.' And then there would be a reply and I don't remember what that was.« (Kvinden, som er hhv. 2.- og 3.-generationsdanser på hhv. fædrene og mødrene side, oversætter for interviewerens skyld de danske fraser).

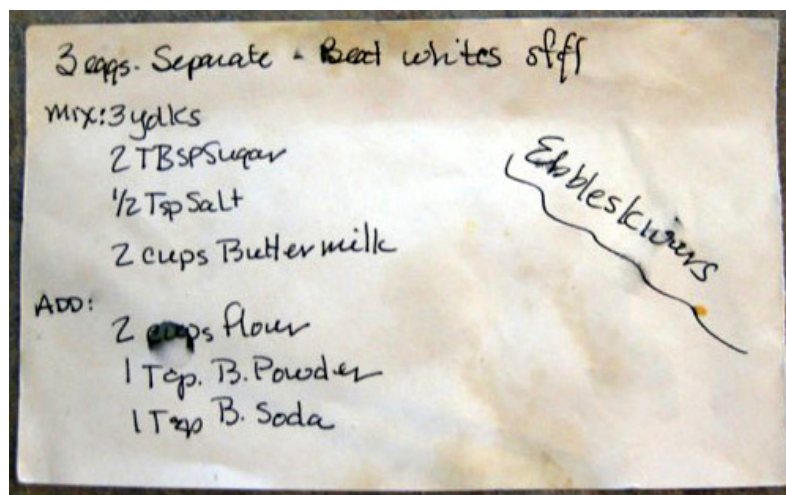
Ud fra talernes fortællinger får vi det indtryk, at flydende dansk også dengang blev sjældnere og sjældnere brugt, og at det var kvinderne, der kunne mindst engelsk og mest dansk. Ikke desto mindre har dansk været allestedsnærværende i talernes barndom og ungdom. »We didn't realize, growing up in Ephraim [en by i Sanpete County], how Scandinavian we were«, som en af talerne selv udtrykker det.

Ubevidst brug af dansk

Det allestedsnærværende dansk i talernes barn- og ungdom har betydet, at nogle danske udtryk bruges (eller blev brugt) helt ubevidst – ubevidst forstået sådan, at talerne ikke er (eller var) klar over, at udtrykkene var danske (og ikke engelske). I 2013 fortalte to kvinder, at de nogle år forinden var blevet overrasket over ikke at finde ordet *skruk* i en engelsk ordbog. Først senere identificerede de

ordet som dansk, efter den ene kom på at slå op i en dansk ordbog. Den samme ubevidste brug af dansk bliver tydeligt i passagen fra et interview med en kvinde, som er født i Utah i 1928, og som under samtalen med interviewerens blev klar over, at et ord, som hun altid har kendt, faktisk er dansk: »We used to sit on something called a *skammel* when we talked to my grandmother. Could that be a danish word?«. En anden informant troede længe, at hendes bedstemors navn var *bedstemor*, før hun fandt ud af, at det var en dansk familiebetegnelse, og andre igen fortæller om en legetøjskikkert, som hendes bedsteforældre havde, og som for hende (og hendes søskende) hed *kikkere* – de havde ingen engelsk betegnelse for det. Det er fælles for denne brug af dansk, at talerne ikke skelner mellem dansk og engelsk. For dem er/var det åbenbart en lokal måde at tale på, tæt forbundet med bedsteforældrene og en selvfølgelig del af deres barndoms hverdagssprog. Den dagligdags tilstedeværelse af dansk i deres barndom har ført til, at informanterne selv har tilegnet sig et (begrænset) dansk ordforråd, men til dels også en receptiv kompetence, som følgende fortælling viser (kvinde, født 1928 i Utah): »I remember once when we were gathered around all, the sisters, and she [dvs. hendes oldemor] went to the shelf, took the jar down, came and handed it to me, and told me IN DANISH – I mean she was speaking in Danish, she told me to pass it – to pass one

Opskrift på
ebbleskivers

around to each one of the sisters, but I just – all of a sudden I knew what she said and even though she said it in Danish.«

I Sanpete County, hvor hverdagen har været så stærkt præget af dansk-skandinavisk levemåde, synes den tosprogede sprogbrug ikke så meget at repræsentere (resten af) et indvandrersprog, men derimod mere en lokal måde at tale på (ligesom en klassisk stedbundet dialekt). Dette har i andre tilfælde i USA ført til, at visse træk af indvandrersproget er blevet optaget som del af den lokale sprogbrug, dvs. at de bruges af alle talere, ikke kun af dem med forfædre af den pågældende nationalitet (fx har Wisconsin German efterladt sig spor i Wisconsin English). Dog ser det ikke ud til, at dansk vil efterlade sig spor i Utah English. Kendskab til dansk synes at være begrænset til den nu ældre og gamle generation af

talere, og selv blandt dem er kendskabet svindende.

Det var kvinderne, der gjorde forskellen

Det bliver tydeligt, at meget af det dansk, der er tilbage i Sanpete County, er karakteriseret ved at tilhøre de domæner, der historisk har været rene kvindedomæner i Danmark (madlavning, husholdning, huset samt børnerim og -sange) og er blevet ved med at være det i det meget hierarkiske og kønsopdelte mormonske samfund i Utah. Det fremstår meget tydeligt, at det var kvinderne, og især de kvinder, der har tilbragt meget tid sammen med deres bedstemødre, der har mest viden om dansk sprog og danske kulturelle elementer. Deraf kan vi slutte, at overleveringen af dansk i Sanpete County er kønsfor-skudt: Det er i de traditionelle kvindedomæner og af kvinderne, at dansk

er blevet opretholdt længst. Her har dansk åbenbart været en naturlig del af sprogbrugen, og det er her, at (noget af) sproget er blevet givet videre fra bedstemødre og mødre til døtre og børnebørn. Bedsteforældres sprogkonserverende rolle i sprogets opretholdelse er også kendt i andre sprogø- eller arvesprogssituationer, som fx Texas German, og bedstemødrenes betydning er påvist for andre minoritetssprog i USA.

Perspektiver for dansk i Sanpete County, Utah

Selvom det har overrasket os, at der overhovedet var dansk tilbage i Sanpete County den dag i dag, ser vi også, at den grammatiske og semantiske viden blandt talerne er stærkt reduceret. Det er meget forskelligt, hvor meget informanterne ved om betydningen af de danske begreber: Nogle informanter er i stand til bevidst at producere forskellige udtaler af ordet *æbleskiver*, som de tilforordner forskellig prestige (Low og Standard Danish), mens andre husker og kan producere danske udtryk, men ved meget lidt om deres betydning. For eksempel diskuterer to informanter den danske ret *grønkål*, som de kun kender under dette navn og holder af at spise, men for dem er *grønkål* en lidt mystisk plante i familie med persille. *Grønkål* udtales af dem som *grynkle* eller *grønkle* (med amerikansk r), dvs. en udtale, der ikke bygger på nogen dialektal eller historisk variation i det danske sprog, men på tab af sproglig viden. Talerne

har 'arvet' udtrykket fra deres forældre eller bedsteforældre som en helhed, men det er helt tydeligt, at de fx ikke har nogen form for viden om, hvordan ordet staves, som givetvis kunne hjælpe dem til at udtale det (mere) rigtigt. Et meget gennemgående træk hos alle talere er, at de danske begreber forsynes med engelsk pluralis-s, selvom de allerede har en dansk pluralisendelse (fx *frikadellers*, *æbleskivers*). Samme fordobling af fleksionsendelser sker også med bestemthedsendelser, fx ved *a nissen*, hvor den engelske ubestemte artikel *a* bruges sammen med den danske bestemthedsendelse *-en*. Det er tydeligt, at talerne ikke har nok leksikalsk-grammatisk viden til at identificere ordstamme og bøjningsmorfologi, og deres sproglige viden kan derfor ikke overføres produktivt til at danne nye danske ord.

Dansk i Sanpete County er som helhed heller ikke produktivt længere. Vores talere er med stor sandsynlighed de sidste, der har arvet dansk fra tidligere generationer, som igen har haft det med fra Danmark mellem 1850 og 1910. Derfor er dette en svanesang og et mindesmærke over dansk i Sanpete County, hvor kun nisserne stadig taler dansk.

Elizabeth Peterson, ph.d., lektor,
Department of Modern Languages,
Helsinki Universitet

Karoline Kühl, ph.d., lektor,
Institut for Nordiske Studier og Sprog-
videnskab, Københavns Universitet

Groft sprog i tv-serier for børn

Af Marianne Rathje og Bettina Thorarinsson

I 2012 begyndte DR at sende børne-tv-serien *Pendlerkids* på børnekanalen Ramasjang, og lige så længe har debatten om sprogbrugen i tv-serien raset. Serien handler om en gruppe 10-12-årige børn som, fordi deres forældre er skilt, pendler regelmæssigt sammen i tog mellem mor og far fra den ene ende af landet til den anden, deraf navnet *Pendlerkids*. Det der har fået målgruppens, dvs. børnenes, forældre op af stolen, er det såkaldt »grimme sprog«. En forælder udtrykker det således på DR Ramasjangs Facebookside: »Hvor er jeg dog forarget. Sjældent har jeg set et børneprogram med så grimt et sprog! [...] *fuck* og *fucking* er bare nogle af de ord der bliver brugt.« Det er altså den aggressive sprogbrug eller det grove sprog der er problemet – herunder bandeord som *fuck*.

Vi har på baggrund af disse forældreklager undersøgt bandeord og skældsord i børneserien *Pendlerkids*: Hvor slemt står det til i *Pendlerkids* med brugen af bandeord og skældsord, og hvordan ser brugen af disse udtryk i *Pendlerkids* ud sammenlignet med en børneserie fra dengang forældrene der klager, selv var børn? Var der også groft sprog i gamle dages børne-tv-serier?

Hvad er bandeord, og hvad er skældsord?

Ofte skelner vi ikke mellem forskellige typer af »grimme« udtryk. Vores børn må typisk ikke sige *fuck*, *for helvede*, *idiot* og *luder*, og de nævnte udtryk tilhører overordnet set noget der, i hvert fald af mange, anses for at være »grim/upassende/stødende« sprogbrug.

Men udtrykkene tilhører også forskellige underkategorier hvis man kigger nærmere på dem. *Fuck* og *for helvede* er bandeord. Bandeord er karakteristiske ved at man med dem udtrykker følelser og holdninger, og de er knyttet til forskellige tabuer. *Fuck* har fx forbindelse til tabuet »sex«, mens *for helvede* er knyttet til tabuet »religion«. Andre tabuer er »afføring« (fx *lort*!) og »sygdom« (fx *kraftedeme*). Et andet karakteristisk træk ved bandeord er at de ikke skal forstås bogstaveligt, dvs. at fx *fuck* brugt som bandeord ikke henviser bogstaveligt til den seksuelle akt (engelsk *fuck*, som betyder 'knep(pe)'), men er et udtryk for en følelse, som kan være positiv, fx »Fuck, hvor spillede landsholdet godt i aften!«, eller negativ, fx »Fuck, hvor spillede jeg en dårlig tenniskamp i dag!«.

Et udtryk som *luder* er derimod et skældsord. Skældsord minder på

mange måder om bandeord fordi også de udtrykker en følelse eller en holdning, og de er ligeledes tilknyttet tabuer. *Luder* har fx forbindelse til tabuet »prostitution«, og andre tabuer kan være »homoseksualitet« (fx *bøsse*) og »psykisk sygdom« (fx *psykopat*), og de skal ikke forstås bogstaveligt, dvs. *luder* refererer som skældsord ikke til en prostitueret, men udtrykker en holdning til en bestemt person som ikke er prostitueret i den bogstavelige betydning.

Lige netop det personrettede adskiller bandeord og skældsord fra hinanden: Skældsord bruges om personer, mens bandeord ikke gør. Man kan fx kalde en person som man er sur på, for *luder*, men man siger ikke *luder* hvis man hamrer sig hårdt over fingeren. Her hjælper i stedet bandeordene, dvs. *fuck*, *for helvede* og *for satan*, med at dulme smerten. Denne skelnen mellem skældsord og bandeord er nyttig fordi skældsordene uden tvivl har større følelsesmæssige konsekvenser for tilhøreren end bandeordene har. At kalde en pige for *smat* so påvirker selvfølgelig den pige som skældsordet er rettet mod, mere følelsesmæssigt end hvis den samme pige overhører én sige »Av, for helvede!« fordi han slog sig.

Hvor hyppige er bandeord i Pendlerkids?

Vi har undersøgt antallet af bandeord i de første 6 afsnit af *Pendlerkids* fra 2012. Hvert afsnit varer 14-15 minutter (i alt 88 min. 40 sek.), og vi har ikke medtaget de bandeord der ind-

går i afsnittenes sange (som udgør i alt 9 min. 20 sek.). Der bruges i alt 73 bandeord i de 6 afsnit af *Pendlerkids* hvilket svarer til 0,92 bandeord i minuttet. Altså næsten et bandeord pr. minut. Er det meget? For at kunne svare på dette har vi sammenlignet med en undersøgelse af tre generationer af kvinders uformelle tale, hvor der var 0,30 bandeord pr. minut, og vi kan også sammenligne med en undersøgelse af bandeord i tv-programmet *X Factor*, hvor Blachman og meddommere brugte 0,19 bandeord pr. minut. Det er altså 3 gange så hyppigt med bandeord i *Pendlerkids* som i dagligdags, uformel samtale, og mere end 4 gange så hyppigt med bandeord i *Pendlerkids* som i *X Factor*. Denne sammenligning kunne tyde på at de bekymrede forældre har ret i at bandeord er meget hyppige i *Pendlerkids*. Men er de hyppigere end i andre børneprogrammer – og hyppigere end børn imellem?

Bandeord i børneserier før og nu

Var der slet ikke bandeord i børne fjernsyn dengang nutidens forældre-generation var børn? For at svare på dette spørgsmål har vi sammenlignet brugen af bandeord i *Pendlerkids* med brugen af bandeord i den 30 år gamle børneserie *Busters Verden* fra 1984. Serien er produceret ud fra en bog med samme titel skrevet af Bjarne Reuter i 1979, er blevet sendt på DR1 og blev senere til en spillefilm af Bille August. Serien *Busters Ver-*

den er i 6 afsnit på i gennemsnit 20 minutters varighed (i alt 121 minutter).

Og jo, der var faktisk bandeord i gamle dages børne-tv. I de 6 afsnit af Busters Verden er der i alt 28 bandeord, så helt bandeordsfri var DR's produktioner ikke dengang. Brugen svarer til 0,23 bandeord pr. minut, dvs. samme niveau som i vore dages X Factor. Og det er da trods alt en del. Men jo altså ikke ret meget sammenlignet med det nutidige børneprogram Pendlerkids, hvor der 4 gange så hyppigt optræder bandeord.

Tendensen er faktisk den samme i andre medier. I en anden undersøgelse har vi set at hyppigheden af bandeord i danske aviser er fordoblet i løbet af 15 år, fra 1994-2009: Der er kommet flere bandeord i de danske medier.

Hvilke bandeord brugte de?

Når bandeordene er hyppigere i medierne i dag end i gamle dage, er bandeordene i Pendlerkids så også kraftigere end de var i gamle dage? Der findes overordnet set tre typer af bandeord inddelt efter hvilke tabuer disse er tilknyttet, nemlig religiøse bandeord (*for fanden*), sygdomsban-

deord (*kraftedeme*) og bandeord der er knyttet til kroppens »nedre funktioner«, dvs. sex og afføring (*fuck* og *skide*).

Sammenligning af tv-serierne viser at der er flest religiøse bandeord i begge serier, dvs. bandeord som *for fanden*, *for helvede* og *sgu* (som er en afkorting af så *Gud hjælpe mig*). Men der er i Pendlerkids væsentligt flere bandeord der er knyttet til kroppens nedre funktioner, dvs. bandeord som *fuck*, *skide* og *pisse*, sammenlignet med Busters Verden. Disse bandeord er ikke decideret kraftigere end de religiøse bandeord, men det er typisk denne type af bandeord de unge bruger. Det betyder at der er mange i den ældre generation, fx de unges forældre, som ikke bruger dem, og derfor mener de at de er voldsommere end de religiøse bandeord, som er typiske for den midaldrende og ældre generation. Man kan også se det at der bruges flere af bandeordene fra kategorien »kroppens nedre funktioner« i Pendlerkids, som en indikator for at serien afspejler de bandeord der bruges af unge i dag – en udvikling i bandeordene som vi har set de sidste 30-40 år, og som også er sket i de andre nordiske

	Busters Verden	Pendlerkids
Religiøse bandeord	93 %	69 %
Sygdomsbandeord	0 %	0 %
Kroppens nedre funktioner	7 %	32 %

lande. Man kan derfor sige at seriens bandeord dermed er autentiske.

Kigger man nærmere på de religiøse bandeord, kan man inddele disse i såkaldt *diabolske*, dvs. dem der har med Djævelen og de onde kræfter at gøre, og de *celeste*, dvs. dem der har med Gud og de gode religiøse kræfter at gøre. De bandeord der har med det djævelske at gøre, vurderes selvsagt som kraftigere bandeord end de bandeord der går på det guddommelige. Overraskende nok indeholder Busters Verden forholdsmæssigt flere djævelske bandeord (62 % af de religiøse) end Pendlerkids (47 %), så på dette punkt indeholder Busters Verden altså grovere sprog end Pendlerkids, og det peger på at det hele ikke var meget bedre i gamle dage hvad angår bandeord i børneserier.

Hvem bander – over for hvem?

Er det mon de unge i serierne der bander, eller kunne bandeordene stamme fra de voksne der er med i serien, og dermed i manges øjne være mere tilladte? I Busters Verden kommer 56 % af bandeordene fra et barn, og 44 % kommer fra en voksen, så her er bandeordene nogenlunde ligeligt fordelt mellem børn og voksne. Størstedelen af børnenes bandeord i Busters Verden, nemlig 73 %, stammer dog fra den store teenagedreng Lars, der samtidig er skurken i Busters Verden, og bandeordene er vel her med til at skabe karakteren.

I Pendlerkids er det hele 93 % af seriens bandeord der er sagt af bør-

nene, så i serien er det altså normen at børn bander, hvor det i Busters Verden er skurken og i højere grad de voksne der bander. Denne forskydning i alderen på dem der bruger bandeord, er højst sandsynligt medvirkende til at mange forældre er blevet forargede over Pendlerkids: Har man samme normer i familien i dag som dengang Buster blev sendt, dvs. i 1980'erne, altså at mor og far gerne må bande mens familiens børn ikke må, vil ens (familie)normer stødes af Pendlerkids, der tegner et billede af børn der bander (meget). Man kan omvendt se forskellen på dengang og nu som et udtryk for at Pendlerkids i højere grad afspejler hvordan børnelivet er i dag, og dermed blot konstatere at Pendlerkids muligvis er mere autentisk end Busters Verden var det. Busters Verden skulle dog afspejle 1960'erne, ikke 1980'erne, som var sendetidspunktet for serien.

Til trods for at det næsten kun er børn der bander i Pendlerkids, bander de til gengæld næsten udelukkende med jævnaldrende, dvs. stort set ikke over for voksne. Hele 96 % af børnenes bandeord i Pendlerkids bruges i samtale med andre børn, mens dette tal er på 87 % i Busters Verden. I begge serier bander børnene altså stort set kun med jævnaldrende, mens det modsat stort set kun er over for børn de voksne bander: 100 % af de voksnes bandeord i Pendlerkids bruges over for børn, og i Busters Verden er dette tal 83 %. I begge serier er der altså en norm om at børn bander over for børn, og at

voksne ligeledes bander over for børn. Dette resultat, altså at generationerne bander mest sammen med børn/unge, blev også fundet i den nyere undersøgelse af brug af bandeord i tre generationer og tyder samlet set på at der er en forestilling om at unge bander mere end andre generationer.

Ser man på hvilket køn der bandede da mor og far var børn sammenlignet med i dag, viser der sig også en forskel: I Busters Verden er det udelukkende drenge og mænd der bander, mens pigerne er kommet på banen i Pendlerkids. Pigerne bander i Pendlerkids udgør dog kun 21 %, så det er stadig fortrinsvis drengene der bander.

Skældsord

Som nævnt er skældsord grovere over for modtageren end bandeord fordi skældsord er personrettede. Så er der mon flere skældsord i Pendlerkids end i Busters Verden? Der er 0,21 skældsord pr. minut i Pendlerkids og kun 0,09 skældsord pr. minut i Busters Verden, så der optræder altså mere end dobbelt så hyppigt skældsord i Pendlerkids. Skældsordene i Busters Verden knytter sig til det dyriske (*hundehoved*, *haltesvin*, *orm*) og tabuet mental sygdom (*idiot*, *kraftidiot*), og også skældsordene i Pendlerkids har tilknytning til det dyriske (*fnatmide*, *snothvalp*) og mental sygdom (*idiot*, *nar*). De dyriske skældsord i Pendlerkids bruges dog udelukkende af den voksne børneguide i toget, Ole

(*fnatmide*, *snothvalp*), og sammenholdt med at undersøgelser har vist at dyriske skældsord er mest nærværende i børns, modsat voksnes, bevidsthed, er det forklarligt hvorfor disse skældsord brugt af den voksne børneguide kommer til at fremstå som kærlige, ja harmløse, over for de børn han passer. Til sammenligning kalder en voksen lærer i Busters Verden Buster for *idiot*. Det sidste ser man ikke i Pendlerkids, og det afspejler sandsynligvis en ændring i normen: Voksne kalder i dag ikke børn skældsord medmindre det er kærligt ment.

Til forskel fra Busters Verden indeholder Pendlerkids skældsord som knytter an til det latrinære (*lort*, *smartass*), og skældsord som nedvurderer kvinder (*bitch*). Begge typer af skældsord er typiske for den unge generation, som vist i tidligere undersøgelser. Brugen af *bitch* tematiseres dog direkte i Pendlerkids som problematisk og grænseoverskridende.

Mere aggressiv sprogbrug i dag

De klagende forældre til børn der ser Pendlerkids, har ret: Der er mange bandeord og skældsord i Pendlerkids. Både i forhold til andre nutidige fjernsynsprogrammer, hverdagsprog og en 30 år gammel børneserie. Men der var altså også groft sprog i gamle dages børne-tv, endda en del af de kraftige diabolske bandeord, og voksne kunne endda dengang finde på at kalde børn for idioter. Sammenlig-

ningen af groft sprog i de to børneserier viser en udvikling i normerne for brugen af bandeord og skældsord, fx at det i dag i højere grad end tidligere er børn der bander, og at bandeordene og skældsordene er blevet nogle andre med tiden og dermed måske virker kraftigere på de ældre generationer. I det hele taget afspejler Pendlerkids på mange måder en udvikling i det grove sprog som er blevet registreret i andre undersøgelser af bandeord og skældsord også, og dette hænger fint sammen med at DR forskellige steder har udtalt at man har autenticiteten for øje når man laver børne fjernsyn. Man kunne så diskutere om det udelukkende er det autentiske der er vigtigt for en public service-kanal som DR, eller om en sådan kanal også bør indse at påvirkningen ikke kun går fra virkelighed til fjernsyn, men også den anden vej, fra fjernsyn til virkelighed,

og at børne-tv dermed også har en effekt på det sprog børn taler.

Når man erkender at en analyse af bandeord og skældsord ingenlunde indfanger al den grove sprogbrug i Pendlerkids, bliver denne forståelse af sprogpåvirkningens dobbelte retning måske endnu vigtigere. Fx omfatter den ovenstående analyse ikke disse udtryk fra Pendlerkids: »Hold nu kæft«, »Er du lige en dårlig ven, eller hva?«, »Seriøst, hvad sker der for jer, mand«, »Flyt dig«, »Skrid med dig, mand«, »Han ligner bare en klam wannabe«, »Han er totalt fake«, »Du er fuld af løgn«, »I er så latterlige, mand«, »Hvorfor har du så ondt i røven?«, »Gider du godt lige blande dig uden om«, »Hvor er du langt ude«. Den aggressive sprogbrug i Pendlerkids kan altså siges at være endnu mere omfattende end den ovenstående analyse har afdækket.

*Marianne Rathje,
ph.d., postdoc i dansk sprog
ved Syddansk Universitet*

*Bettina Thorarinsson,
stud.mag. i dansk
ved Syddansk Universitet*

Sportsslang

Af Torben Christiansen

– Velkommen til aftenens gyser! Der er lagt op til et brag af en kamp mellem de rød-hvide og brasserne, der formentlig vil diske op med samba-fodbold, så det danske mandskab risikerer at blive kørt midtover. Vi kan blive tvunget til at grave os ned i forsvaret og parkere bussen.

Sporten har sit helt eget sprog – så indforstået, at det kan udnyttes til reklamekampagner om dem, der ikke forstår det. Men populære sportsgrene som fodbold og håndbold har et stort publikum, der er godt inde i fagsproget og bruger det i tilråb:

»Første gang, Eskild!«, »Ud på fløj-en, Klaus!«, »Godt nok, Helge – Kom igen!«, »Ind i æsken, mand! Ja det' den lille runde dér«

Sådan beskriver Dan Turèll i *Vangede billeder* denne ritualiserede urscene, der udspiller sig uge efter uge fra de ydmyge, knoldede baner til ligaens megaarenaer. Efter sejren: lyden af oprømte stemmer – efter nederlaget håb om oprejsning i næste uge.

I denne artikel kommer jeg ind på sportens billedsprog, sportsfolkene, dommerne, klubberne, tilskuerne og kampene med sejre og nederlag. Jeg bruger »slang« som samlet betegnelse for uformel sprogbrug.

Bytte, bytte billeder

Sport er en af vores mest almene

referencerammer, og sportsmetaforik kan derfor bruges – langt ud over clichégrænsen – inden for fx politik, økonomi og erhvervsliv. Hele avisledere hænges op på sportsudtryk som *på den lange bane* og *på den korte bane* fra sidst i 1990'erne (omkring 1980 studerede man over det nye udtryk *på sigt*), *spiller* (aktør), *komme ind i kampen*, *spærke til hjørne*, *stå på mål for*, *selvmål* og det skamredne verdensmester. Aktiemarkedet har *vindere* og *tabere*, firmaer kan få *tæv* og ledere kritik i vekslende grader fra *bank til ørefigen*. Medarbejdere skal helst være *teamplygere/holdspillere*, der samles i *teams* og evt. bliver *coachet*.

En sportskamp mellem to modstandere minder i sin grundsituation så meget om en krig, at det ikke kan undre, at mange sportsord stammer fra militærsproget (de kursiverede ord falder ind under slang i vid betydning):

angreb	<i>kugle</i>
forsvar	midtbanegeneral
<i>fuldtræffer</i>	skytte
<i>fyre kanonen af</i>	<i>støbe kuglerne</i>
kamp	taktik
kaptajn	våben

Sportsslang låner billeder fra de mest forskellige områder, se skemaet s. 19. Bare fra det zoologiske område kan

	Sport	Sex
fyre kanonen af	skyde hårdt	(om mand) få udløsning
knalde	skyde hårdt	have samleje
nedlægge	spænde ben e.l. for en modstander, så han falder	komme i seng med
slasker	stort nederlag	tungekys
stønner	1) motionsløber 2) (bl.a. i tennis) spiller, der kommer med høj-røstede stønnende lyde efter et slag	1) person, der stønner under en seksuel aktivitet 2) person, der ringer op på telefonen og stønner
vandrepokal	spiller, der ofte skifter klub	person, der ofte skifter partner

Er der overlap mellem slang i sport og sex? Ja, spillet på lagnerne har sproglige berøringspunkter med kampen på sportsbanen. I skemaet ses nogle eksempler. Sport i toeren er ikke bare navnet på et gammelt tv-program, men en særlig seksuel aktivitet, som man måske kan gætte. Endelig må man ikke glemme den indledende scoring.

nævnes: *bur* (mål), *cykelrotte* (erfaren cyklist el. cykelrytter), *dyr* eller *stålhest* (cykel), *gedesti* (sti med dårlig belægning), *kanin* (begynder i golf), *Ørnen fra Herning* (cykelrytteren Bjarne Riis).

Bom om bold

I dag genkender vi en stor del af de slangudtryk om fodbold, som ord-bogsredaktør Kaj Bom skrev om fra sidst i 1940'erne til op i 50'erne: »Bolden kaldes her *kuglen*, *læ'ret* (*gå til læ'ret* ɔ: spille energisk til), *den runde*, *svesken* (især når den er blød), *ballen* (fra billardsproget). At sparke til bolden er at *drøne*, *knalde*, *tyre*, *losse*, *skyde*; lægger man al sin kraft i

sparket, tager man *kanonen frem*.« (Slang – argot – jargon, 1948, s. 132).

Deltagerne

På et fodboldhold finder vi *boksspilleren*, der er aktiv i modstandernes straffesparksfelt (*boksen*). *Målkongen* eller *bomberen* scorer mange mål og kan skyde et hold i sænk. *Bøfbacken* går i flæsket på modstanderne. *Overfrakken* har til opgave at dække en spiller meget tæt op. Dårlige spillere, der kaldes *boldmongoler*, *boldspassere* eller *knoldesparkere* (også om soldater fra infanteriet, fodfolket), kan være *bænkevarmere*, der får *splinter i røven* af at sidde på bænken. Blandt profspillere finder man *legio-*

Metaforområde	Slangudtryk (med forklaring)
badning	<i>badebillet</i> (rødt kort)
ballet	<i>svanens død</i> (lade sig falde for at få frispark)
beklædning	<i>snublekyse</i> (cykelhjelme)
bolig	<i>havelåge</i> (tung cykel)
dyr	<i>Ørnen fra Herning</i> (cykelrytteren Bjarne Riis)
etnologi	<i>fodboldnomade</i> (spiller, der ofte skifter klub)
farmakologi	<i>rullende apotek</i> (felt af cykelryttere)
film	<i>filme</i> (simulere, falde med vilje)
fiskeri	<i>fiske</i> (stå nær modstandernes mål og blot vente på en aflevering)
frugt	<i>svesken</i> (bolden)
handel	<i>satse hele butikken</i> (sætte alt ind for at få succes)
håndarbejde	<i>brodere</i> (spille forsigtigt med korte afleveringer)
håndværk	<i>brædder</i> (ski)
journalistik	<i>agurketid</i> (turneringspause)
jura	<i>straffe</i> (straffespark el. straffekast)
kemi	<i>giftig</i> (om spiller: farlig)
landbrug	<i>husmandsfinte</i> (simpel finte)
mad	<i>spegepølse</i> (rødt kort)
medicin	<i>feberredning</i> (redning af skud på nært hold)
militær	<i>bomber</i> (målfarlig angriber)
politik	<i>Hans Majestæt</i> (håndboldspilleren Hans Lindberg)
postvæsen	<i>uden adresse</i> (som ikke har retning til en medspiller)
psykologi	<i>fodboldtosse</i> (fodboldentusiast)
religion	<i>ørkenvandring</i> (begivenhedsløs kamp)
rengøring	<i>fejebild</i> (opsamlingsbil i cykelløb)
ridning	<i>jernhest</i> (cykel)
sex	<i>stønner</i> (spiller, der kommer med højrøstede stønnende lyde efter et slag)
skibe	<i>agterlanterne</i> (bundhold)
slagsmål	<i>en på hatten</i> (nederlag)
spiritus	<i>champagnebold</i> (sprudlende spillestil)
svømning	<i>dukkert</i> (nederlag)
tegneserie	<i>Hulk</i> (håndboldspilleren Kasper Nielsen)
tennis	<i>tenniscifre</i> (fx 6-0 el. 7-5)
tog	<i>trække i nødbremsen</i> (nedlægge en modstander, der er helt fri)
trafik	<i>parkere bussen</i> (samle de fleste af et holds spillere foran eget mål)
tøj	<i>overfrakke</i> (tæt opdækkende spiller)
vask	<i>en tur i centrifugen</i> (nederlag)

nærer (professionelle i udlandet) og lejesvende (udlejede spillere), betegnelser der leder tanken hen på lejesoldater.

I cykling inddeles *pedalatleterne* i stjerner og *vandbærere* (hjælperytterre). En *lykkejæger* jagter sejren i et langt udbrud, og i Tour de France kører den førende rytter *i gult*. Den gule farve stammer fra det arrangerende blad *L'Auto* (senere *L'Équipe*), der blev trykt på gult papir. På grund af doping har man kaldt feltet et *rulende apotek*.

Både *skibumser* og *surfbumser* lever spartansk for at få råd og tid til at dyrke deres sport.

De efterladte hustruer derhjemme kaldes *fodboldenker* eller *golfenker*. »Golfenken havde omsider fået nok. Hendes mand tænkte, drømte og snakkede kun golf. Da han næste gang kom hjem fra hul 19, knaldede hun et syvjern i bolden på ham. – Nej, nej, hylede han. Du gør det helt forkert!« (Jacob Wisby: 554 *humørpiller*).

Øgenavne og tilnavne

I cykelsporten er det bedst kendte tilnavn *Ørnen fra Herning*, som Bjarne Riis fik, da han vandt en etape af Tour de France og samtidig erobrede den prikkede bjergtrøje. Andre fugle-navne er *Kylling* (Michael Rasmussen) og *Fuglen* (Jakob Fuglsang); jeg har selv sneglet mig forbi indskriften »Fuglen flyver«, der står som opmuntring til Fuglsang på opkørslen til »Det skaldede bjerg«, Mont Ventoux i Provence.

Sportsfolk kan få tilnavne, der hentyder til deres udseende.

Fodboldspilleren Sophus »Krølben« Nielsen var hjulbenet, men scorede ikke desto mindre 10 mål mod Frankrig i OL-semifinalen i 1908. *Lille Allan*, Allan Simonsen, der oprindeligt spillede for Vejle Boldklub, var trods sine 165 cm kendt for at have et stort overblik. Den italienske cykelrytter Marco Pantani fik tilnavnet *Elefantino*, på dansk *Den lille elefant*, på grund af sine stritører. Det var den legendariske sportsjournalist Gunnar »Nu« Hansen, der gav den kun 12-årige svømmer Inge Sørensen tilnavnet *Lille henrivende Inge* ved olympiaden i 1936; navnet tilhører ikke slang, men snarere jargon.

Nu og da skriver aviserne om *Tisten* eller Poul »Tist« Nielsen (1891-1962), fordi han sammen med Jon Dahl Tomasson er topscorer på det danske fodboldlandshold gennem tiderne (hver med 52 mål). Han var kendt for at komme ind som *gratis* ved KB's kampe.

Den dømmende magt

Dommeren, *manden i sort*, kan blive beskyldt for at være *hjemmebanedommer*. Det er forbløffende, så forskelligt en situation kan bedømmes med forskellige briller på: »Jeg blev savet midtover, og så hev jeg i frustration i hans trøje. Det er utroligt, han [dommeren] ikke kunne se det, skummede AGF-backen« (www.spn.dk 2009). At *save midtover* betyder her 'begå et groft frispark'.

Dommeren kan dømme *fris* (fri-

spark) eller *pege på pletten* og dekretere *straffe* (i fodbold og håndbold) og uddele gule og røde kort: *ostemadder* og *badebilletter/spegepølse-madder*. Ved rødt kort bliver spilleren *smidt ud* eller *får marchordre*. Efter en grov forseelse, fx i ishockey, bliver han eller hun *sendt til afkøling*, dvs. vist ud i en periode. I nogle sportsgrene kan man blive *disket* (kortform af *diskvalificeret*).

Klubberne

Årstalsklubber er *treerne* (B1903 i Hellerup) og de to Odenseklubber *nierne* (B1909) og *13'erne* (B1913). Den *gule fare* er ikke et kinesisk hold, men et hold fra AC Horsens (der spiller i gule trøjer), mens *hvepsene* fra Brønshøj Boldklub har gul- og sortstribede trøjer, og de *blå-gule* er enten *arvefjenden* Sverige eller et hold fra Brøndby IF (der netop spiller i blå og gult). De rivaliserende klubber Brøndby og FCK kendes også under øgenavnene *Bundby* og *FuCK*. Brøndby kaldes desuden *Remouladekysten* eller *drengene fra Vestegnen*, mens *drengene fra Fredensvang* er den århusianske klub AGF, forkortet til *GF*, hvis anlæg ligger i Fredensvang.

Internationale klubkampe er topunderholdning, og vi er kommet på fornavn med klubber som *Barca*, kortform af Barcelona, og *City*, dvs. Manchester City. Den udenlandske skik at opkalde klubberne efter frygtindgydende dyr har bredt sig til Danmark, hvor vi siger *løverne* om FCK og *ulvene* om FC Midtjylland (og Wolverhampton i England). Mere

fredsommelige er *saftdrengene* fra Herfølge (efter en sponsorerende saftfabrik) og *ulddjyderne* fra Ikast, beliggende i et område præget af tekstilvirksomheder; begge klubber er senere indgået i fusioner. Et *tegneseriehold* er simpelthen et dårligt hold, men håndboldspilleren Kasper Nielsen, der kaldes *Hulk* efter en amerikansk tegneseriehelte med vældige kræfter, er til gengæld en klippe på banen.

En turneringsrække lukkes ligesom et badekar af en *bundprop*, også kaldet *agterlanterne* (baglys på en båd) eller *jumbohold*. Ligger et hold *under strengen* (dvs. nedrykningsstregen), kan man måske høre topholdene fra den næste række, der *banker på* til at rykke op. Hvis holdet veksler mellem at rykke op og rykke ned, er det et *elevatorhold*.

Tilskuerne

Fodboldtosser og *sportsidioter* nyder ikke udelt respekt. Som der stod på Facebook: »Du ved du er sportsidiot når – I seksualundervisning bliver der spurgt til din debutalder. Du svarer 'miniputkampen i 1983 mellem KB og B93.'« Tilskuerne kan lave *bølge* (efter spansk *la ola* 'bølgen') ved at rejse sig i en glidende bevægelse og løfte armene. En gruppe af hooligans kaldes et *firma*, der kan være ledet af en *top boy*.

Hjemme foran *husalteret* (tv) kan sofaatleter spille *dongbold* eller *dong-spil*, der går ud på at se tipsfodbold i en gruppe, hvor hver deltager drikker en øl, når der er scoret i 'hans' eller

'hendes' kamp. Erling Jepsen skriver i *Frygtelig lykkelig* om »Robert og Sonja, der især koncentrerede sig om donglyden og linjen nederst på skærmen. Her kunne de se når der blev scoret i en af de 13 kampe, og så måtte de finde ud af hvis kampen var. Vedkommende knappede en øl op ... – Det er dong-spillet, sagde hun, – det er meget kendt i København.« *Sypigetips*, der er baseret på gætteri, kommer fra svensk *sömmer-sketips*, dannet da en syerske fra Gøteborg vandt en stor tipsgevinst.

Vor tids fankultur ligger langt fra fortidens godmodige tilråb. Den er sat i system, lydligt, visuelt og territorielt, og fangrupperne anser sig for berettigede til at kræve noget til gengæld for deres opbakning til klubberne. Fra lægterne lyder som ved familiefester et repertoire af lejligheds-sange, men på stadion som støtte eller spot. En hyppig stilistisk figur er gentagelsen, der gør det lettere at huske teksten. Først følger her en støttesang, *AaB-salmen*, på melodien »Blæsten går frisk over Limfjordens vande«, og derefter en spottesang:

AaB vi elsker dig mer' end du aner
Stolthed står skrevet i dit navn
Toppen af Jylland med ære formaner
Vi hader de svin fra København!

FC er et tegneseriehold!
FC er et tegneseriehold!
FC er et tegneseriehold! (osv.)

Kampe, sejre og nederlag

En kedelig kamp er en *langgaber*, synonymt med en *ørkenvandring*, der

kan hentyde til ørkenvandringen i Bibels 2.-5. Mosebog, hvor israelitterne flygtede fra trældommen i Ægypten og gennem 40 år vandrede gennem ørkenen til Kanaan, det forjættede land. Det modsatte er en *gyser*. De samme ord kan bruges om fx film og bøger. Et par afkortede betegnelser er *semi* for semifinale og *kval*, kvalifikationskamp eller -turnering.

Sejr og nederlag har en hel række betegnelser fra slagsmål: *bank*, *en på hatten*, *prygl*, *røvfuld*, *en på snotten*, *stryg m.fl.*; at få *en tur i centrifugen* er heller ikke en ren fornøjelse. Man kan få et *æg* (dvs. 0 mål eller point) eller blive slået med *tenniscifre* (fx 6-0 eller 7-5). Leif Panduro skriver i *Rend mig i traditionerne*: »Om eftermiddagen gik vi ned og spillede tennis ... Hun spillede, som om hun var gal i skralden. Hun knoklede mig helt ned i fodenden. Jeg var også den vrede unge mand, men jeg kan slet ikke spille, når jeg er gal i hovedet. Det blev til to smukke runde andeæg.« Et hold kan spille *røven ud af bukserne* på modstanderne, der bliver *jordet*, *massakreret*, *tværet ud* og *udraderet*. Hvis sejrherren er Mors-Thy Håndbold på hjemmebanen *Bette Balkan* i Thisted, vil det nok få temperaturen i hallen til at stige et par grader. Ikke så langt derfra ligger *Cold Hawaii*, en del af Thys vestkyst, der er velegnet til surfing.

Hvad enten man skal fejre en sejr eller drukne et nederlag, kan det foregå i *tredje halvleg*; måske kan man få en *centerølhenter* til at bringe

Jargon

Jargon er gruppesprog – det være sig i fodbold, hiphop, triatlon, en skoleklasse eller en på en arbejdsplads. Jargon er et uformelt stillag, fordi det giver sproget et intimt, indforstået præg. Noget jargon findes kun inden for små grupper, fx i triatlon, mens fodboldjargon er meget udbredt, fordi der er mange fodboldinteresserede.

Fodboldjargon

brodere = spille forsigtigt med korte afleveringer

flugter = flugtskud

grave sig ned = blive på egen banehalvdel og spille defensivt

klatten = bolden

sjutte = slå smut, hoppe

Fodboldjargon udbredes gennem tv og radio og er kendt af mange.

Skaterjargon

battle = konkurrere

kickflip = et hop på et skateboard (en 'ollie'), hvor skateboardet roterer en hel omgang omkring sin egen akse

ollie = et hop på et skateboard, hvor skateboardet løftes ved at blive trådt ned i den ene ende uden brug af hænderne (efter amerikaneren Alan Gelfand med tilnavnet *Ollie*, der opfandt dette hop)

slide = glide på undersiden af et skateboard hen over en jernstang eller en sten- eller trækant

Disse ord kendes af mange uden for skaterkredse. Men i skaternes ordforråd findes flere, mere specifikke udtryk. Fx skriver en skater: »Jeg har stået på skateboard i 3 måneder og kan lave en ollie og en pop-shove-it og et kickflip« (www.tacky.dk 2006).

Triatlonjargon

En triatllets slangordbog på nettet (www.pulsslag.dk) indeholder meget indforståede udtryk:

Jern = Ironman triathlon: »jeg tager til Tyskland og kører jern«.

Pløkket = Bruges på to måder »Jeg pløkkede tyren« = jeg kørte hårdt og hurtigt på tyren (cykelrundstrækning ved Ganløse) eller: »Jeg er pløkket« = jeg er træt.

Jürgen = Chefen (Jürgen Zack – gammel tysk triathlet som kørte brutalt hurtigt på cyklen).

En fisker får overfrakke på, mens målmanden har forladt sit bur og er gået på skovtur.
Tegning: David Dinon.

øl. På golfbanen, der jo har op til 18 huller, kaldes samværet efter spillet for *hul 19*.

Sportsgrene

Flere sportsgrene har kortformer: *basket* (basketball), *bold* (fodbold), *gymna* (gymnastik – også *gymnahop-sa*), *tri* (triatlon) og *volley* (volleyball). Damehåndbold kaldes *hunbold*, og bordtennis *pingpong* (et lydefterlignende ord).

Nye sportsgrene avler ny slang. Bodybuildere går i *jernhulen* (fitnesscenter, der har bodybuilding som det vigtigste formål) og *løfter/pumper/straffer/smeder jern*. Nogle vil gerne *deffe* (af *definere*) musklerne, dvs. afgrænse dem tydeligt, fx ved at bruge *krudt* (hormonlignende stoffer), og de risikerer så at få tævepat-

ter. En *diskopumper* træner kun musklerne på overkroppen, for at kunne prale af dem på fx et diskotek.

Slutfløjt

Lad os fløjte af med en anekdote fra Frits Ahlstrøms bog *Fodbold i sjov og alvor*. Liverpoolspilleren Jason McAteer vidste, at han havde ry for ikke at være den skarpeste kniv i skuffen. Som da han bestilte en pizza og på spørgsmålet, om den skulle skæres i fire eller otte stykker, svarede: »Kun fire; jeg er ikke særligt sulten.«

Torben Christiansen,
redaktør,

forfatter til *Slangordbogen* (app)
og *Badebilletter*, æg og langgabere
– Slang om sport og spil (e-bog)

Humor

Af Christian Kock

*To skotter væddede 5 £ om hvem der turde læne sig længst ud ad et vindue på 5. sal.
Pludselig vandt den ene.*

Hvis man finder denne vittighed sjov, hænger det sammen med at noget bestemt her siges på en bestemt måde. Det der siges, er jo ganske klart at den ene skotte lænede sig så langt ud ad vinduet at han faldt ned fra 5. sal. Men hvis man fortæller vittigheden ved at sige dét »pludselig vandt den ene fordi han lænede sig så langt ud ad vinduet at han faldt ned,« så vil den ikke være spor sjov. Det sjove hænger altså sammen med at man med ordene »Pludselig vandt den ene« fortæller at manden faldt ud, på den bestemte måde vi ser her – nemlig ved at man lader tilhøreren eller læseren selv regne det ud. På engelsk har man med rette talemåden: »A joke explained is a joke lost.«

Dette træk – at noget siges uden at blive sagt direkte, så vi selv skal regne det ud – er meget udbredt i vittigheder. Men det findes også i andre genrer der slet ikke er morsomme, bl.a. i retorik der er gribende og mobiliserende (nærlæs f.eks. Martin Luther Kings »I Have a Dream«-tale). At visse formelle eller strukturelle træk der kendetegner vittigheder og anden morsomhed, optræder – med en helt

anden virkning – i helt andre genrer, vender vi tilbage til.

Sjove tegnfunktioner – og nedgøring

At overlade til modtageren selv at udregne noget der ikke siges, er én form for et mere alment træk ved vittigheder (og andre genrer som folk har æstetisk fornøjelse af). Det mere generelle fænomen som denne udtryksmåde er eksempel på, er at det sjove (eller det som på anden måde er æstetisk tilfredsstillende) hænger sammen med en bestemt *tegnfunktion*. En tegnfunktion er en bestemt slags kombination af udtryk og indhold – altså det at et bestemt udtryk er knyttet sammen med et bestemt indhold. Det er ikke udtrykket i sig selv der er det sjove, og det er heller ikke indholdet i sig selv – det så vi jo lige før, hvor indholdet af vittighedens punchlinje blev udtrykt med et andet udtryk (nemlig et helt eksplicit udtryk), hvorefter det sjove forduftede.

Der er mere der er typisk for vittigheder i det lille skotte-eksempel. F.eks. det at der netop er tale om skotter. Hvad nu hvis det var sønderjyder eller hviderussere? Så var det igen ikke ret sjovt. Det er som om der hos modtageren skal være en forforståelse (fordom) som netop angår skotter. De anses jo, med en udbredt ste-

reotyp, for at være nærige. Og er den stereotyp først på plads, så kan vittigheden opleves som en illustration af den: Skotter er så nærige at de for at vinde et beskedent beløb vil gøre noget helt afsindigt. Vitsen kunne måske også fungere med århusianere; den kunne så illustrere en stereotyp om at århusianere er dumme – så dumme at de ikke forstår hvad der kan ske hvis man læner sig for langt ud fra 5. sal.

Vi kan godt sige at det er typisk for mange vittigheder at de håner nogen eller piller dem ned – nogen som man på forhånd ser for sig i en position hvor de står til at pilles ned. Men denne opfattelse kan godt være én man bare har for sjov – der er vel ikke nogen der *for alvor* tror at alle århusianere, f.eks. Nobelprisvinderen Jens Christian Skou, er dumme. På den anden side: Vitsen ville ikke rigtig fungere med to ålborgensere, vel?

Det er også interessant at vittigheden tager let på noget dybt alvorligt – den »vindende« skotte dør jo givetvis. Dette træk skal vi holde fast ved, det kan siges at være noget centralt ved humor.

Modsætninger og omfortolkninger

Et andet træk er at der i ét og samme ord eller element ligger en voldsom modsætning. Den skotte der »vandt«, mistede jo som sagt livet. Selve ordet *vandt* betyder altså *tilsyneladende ét*, men i realiteten noget fuldstændig modsat eller overraskende. Her har vi fat i en egenskab der optræder med stor effekt i masser af æstetiske gen-

rer, f.eks. også romaner, lyrik, tragedier, thrillere, operaer ... der er altså tale om en alment effektfuld æstetisk egenskab, ikke en som vittigheder er ene om. Meget ofte er der netop tale om en modsætning mellem en side af et eller andet som er *tilsyneladende* – og den side som er den *virkelige*. Man tror måske at man opnår ét – men opnår derved det modsatte. Ofte betegnes den slags effekter som ironi eller ironiske – »tragisk ironi« er det f.eks. når de tre svirebrødre i »Afladskræmmerens fortælling« fra Chaucers *Canterbury-fortællinger* drager ud for at dræbe døden, men ender med at dræbe hinanden.

Det var noget om nogle strukturtræk ved vittigheder som også findes i andre genrer. Freuds bog om vittigheder, *Der Witz und seine Beziehungen zum Unbewussten* (1905), undersøger ud fra mange eksempler netop vittigheders typiske strukturtræk (»teknikker«, kalder han dem). Som en del andre jødiske forfattere er han glad for vittigheder om jøder, også dem der bygger på fordomme. En af dem er denne:

To jøder mødes i nærheden af badeanstalten.

- *Nå, har du taget et bad? spørger den ene.*
- *Hvad? siger den anden, – mangler der ét?*

Her sker der jo det at svaret *bagudgående omfortolker* et underordnet ord i oplægget (»taget«); men til gengæld glider svaret uden om de vigtigste ord

i oplægget («et bad»). Den struktur skal vi bide mærke i.

Freud bruger i sine undersøgelser bl.a. en metode som er overtaget i denne artikel: Hvis han med en lille ændring kan »ødelægge« en vittighed, må det morsomme jo have ligget i det der blev ændret. Bade-vitsen diskuterer han over flere sider, og han omskriver den sådan: »Har du taget et bad?« »Hvad snakker du om? Et bad, hvad er det?« Ikke morsomt. Her røber jøde nr. 2 *explicit* at han ikke ved hvad det er at tage bad (en fordom som Freud siger især knyttede sig til de galiciske jøder). Vi har altså igen den implicite tegnfunktion. Vi har også en tilbagegående omfortolkning – Freud kalder den en accentforskydning: Ordet taget bliver centralt og tilagt en anden, uventet betydning. Det var upåfaldende før, men nu er det i fokus (her er modstridende egenskaber forenet i samme ord). Og jøden (eller en hel gruppe jøder) bliver selvfølgelig pillet ned.

Accentforskydning kender vi i høj grad fra andre, »seriøse« genrer. Tag Shakespeares *Macbeth* – tre hekse har spået ham at »ingen mand født af en kvinde« vil kunne skade ham, så han fremturer ufortrødent i sin skurkagtighed. Men i den afgørende konfrontation med hævnneren Macduff åbenbarer denne at han ikke blev født af en kvinde, men ved en form for barbarisk kejsersnit »i utide flået ud af hendes liv«. Der rammer skæbnen *Macbeth*.

Eller tag Dickens' gribende roman *A Tale of Two Cities*. Den ædle Charles

Darnay er både dens førsteelsker og en helt, og han udfører også en helte-dåd under den blodige franske revolution, men forrådes og dødsdømmes af de frådende revolutionære. Da kommer den forhutlede, fordrukne og underkendte biperson Sidney Carton med ét i fokus, idet han udfører bogens dominerende heltegerning: Sne-digt får han Darnay reddet ud ved at sætte sig selv i stedet og ofre sit liv.

Her er en tilbagegående omfortolkning af Carton, der både har en tilsyneladende og en helt modsat egenskab. Og der er også en anden tilbagegående omfortolkning: Darnay, som vi først troede var bogens store helt, stilles nu i skygge af den ringeagtede biperson.

Show It...

Tilbage til vittigheder. Her er en lidt bedaget én fra det engelske humor-magasin *Punch*, årgang 1927, med tegning af Frank Reynolds. To velklædte, cigarrygende læger taler sammen i deres eksklusive London-klub:

Læge: Hvad opererede du Jones for?

Kirurg: Hundrede pund.

Læge: Nej, jeg mener, hvad havde han?

Kirurg: Hundrede pund.

Det skal straks siges: 100 £ var mange penge i 1927! Kirurgens første svar viser at han har misforstået den anden læges spørgsmål og får os til at foretage en tilbagegående omfortolkning af spørgsmålet: Kirurgen tror jo åbenbart at udtrykket »operere nogen

Doctor. "WHAT DID YOU OPERATE ON JONES FOR?"
 Surgeon. "A HUNDRED POUNDS."
 Doctor. "NO, I MEAN WHAT HAD HE GOT?"
 Surgeon. "A HUNDRED POUNDS."

for ... « handler om hvilket *honorar* man har taget for operationen, og ikke den lidelse som operationen skulle behandle. Den anden læge prøver så at rette kollegaens misforståelse med sit andet, klargørende spørgsmål – men kirurgen fortsætter uanfægtet med sin misforståelse, idet det viser sig at han også formår at opfatte dette andet spørgsmål som om det alene drejer sig om penge, ikke om patientens lidelse. Også dette spørgsmål må vi altså retrospektivt anerkende denne fortolkning af – sådan kan det altså forstås! Hvad mere er, kirurgen tager det åbenbart for en given ting at penge også er det som

hans kollega hele tiden går op i. Og alt imens vi finder morskab i disse retrospektive omfortolkninger, kan vi nyde den dramatiske ironi i situationen: Vi forstår jo noget som kirurgen ikke forstår, nemlig hvad hans kollega faktisk snakker om.

Herudover er der en elegant *gentagelseeffekt*: Kirurgens to svar er ordret identiske, dog er der en lille forskel der kan kaldes et »crescendo«: Det første svar røber blot at kirurgen har en rent pekuniær interesse: at få penge ud af patienten, men det andet svar går et skridt videre i denne retning og betyder dermed noget andet og mere – kirurgen vil ikke bare have patientens penge, han vil gerne have *alle* patientens penge.

Endelig kan man sige at replikskiftet indeholder en effekt som romanforfattere, dramatikere og forfattere til film- og seriemanuskrifter altid har sat højt. Det er den evne der også hentydes til med vendingen »Show It, Don't Tell It«: Man skal kunne *vis* hvordan en person er – gennem de replikker, handlinger og bevægelser som tillægges personen. Her på denne tegning bliver kirurgens sande, skamløse personlighed jo nådesløst vist og afsløret med én lille replik fra hans mund (udsagt to gange). Bemærk at »Show It, Don't Tell It« er en anden variant af princippet om at en tegnfunktion i sig selv kan være æstetisk spændende – altså det at et vist indhold udtrykkes på en bestemt måde, er det sjove. At et replikskifte f.eks. viser en romanpersons grådighed og kynisme, er helt anderledes tilfreds-

stillende end hvis forfatteren fortæller os at han er det.

Og igen ser vi her at nogen bliver pillet ned – vel at mærke nogen som i vor forforståelse »trænger til« at blive pillet ned: Den grådige, kyniske kirurg, hvis sande væsen udstilles her, illustrerer en fordom som mange af vittighedens oprindelige modtagere nok har haft om (visse) læger. (Det var før man fik et offentligt sundhedsvæsen i Storbritannien, »National Health Service«.)

Igen kan vi prøve at skrive vittigheden om så den ikke længere er sjov. Den samme struktur kan genbruges, men hvis kirurgens sande karakter, når den afsløres, viser sig at være idealistisk snarere end kynisk, er det sjove væk:

Læge 1: *Hvad fik du ud af dit arbejde i Sierra Leone under ebola-epidemien?*

Læge 2: *En masse værdifulde erfaringer.*

Læge 1: *Nej, jeg mener, sådan rent konstant?*

Læge 2: *En masse værdifulde erfaringer.*

Ikke sjovt! Det er et eksempel på at det ligger mere i humorens natur at gøre en ting lille som vi måske anså for at være stor – snarere end det omvendte.

Den næste vittighed hørte jeg af en amerikansk universitetskollega.

Professor Jones kommer farende ind på fakultetskontoret og siger til sekre-

tæren: »Hvor er dekanen? Jeg må tale med dekanen!! Der er nogen der har taget min parkeringsplads!«

Sekretæren: »Men professor Jones, har De ikke hørt det? Dekanen er jo død!«

Jones: »Hva' for noget? Nå! Hm!« Og han farer ud igen.

Næste dag gentager det samme sig: Jones stormer ind og råber op om at han vil tale med dekanen.

Sekretæren: »Men professor Jones, jeg fortalte Dem jo den sørgelige nyhed i går – dekanen er død!«

Jones: »Hva' behar? Død? Altså!«

Og næste dag – samme sted: Jones ind, råber op om dekanen og om at hans parkeringsplads igen er taget, og nu –

Sekretæren: »Professor Jones, hørte De da ikke hvad jeg sagde i går? Og i forgårs! Dekanen er død! Forstår De det ikke? Dekanen er død!!«

Jones: »Jo, jo, det forstår jeg – men jeg kan så godt li' at høre Dem sige det!«

Hvad har vi her? Igen ser vi at slutningen, punchlinjen, har sin effekt fordi den bevirker en voldsom tilbagegående omfortolkning af det forudgående. Jones' tilsyneladende totalt stupide og tølperagtige adfærd får pludselig en helt anden fortolkning: Han har bevidst opført sig sådan blot for at høre sekretæren sige de elskede ord: at dekanen er død. Og igen leges der her med det dystre emne, døden. Og videre: Modsætninger, forenet i ét element, har vi også: Sætningen »Dekanen er død« er jo for sekretæren

og de fleste andre dybt sørgelig, men for Jones er den åbenbart helt vildt lystbetonet. Også en stereotyp spiller med i baggrunden: Vi må antage at en dekan – Jones' chef – er inderlig forhadet af det undergivne akademiske personale. Og også han bliver pillet ned, for så vidt som hans sørgelige død blot er omdrejningspunkt for en joke.

Gentagelse, forventning, udløsning

Desuden har denne historie en typisk fortællestruktur, kendt også fra bl.a. folkeeventyr: Her i joken er der jo typisk tre ensartede episoder, hvoraf dog den sidste i kraft af punchlinjen skiller sig markant ud. De tre led danner en stigning, en klimaks- eller *crescendo*-effekt, som minder om hvad man finder i mange andre genrer. Jones' adfærd bliver mere grænseoverskridende for hver gang. Desuden opbygger de tre episoder en stigende trang, frustration eller forventning hos os tilhørere – denne bizarre adfærd må ophøre, vi må have en forklaring.

Vi kender beslægtede fænomener fra alle slags fortællinger: En trussel, ubalance eller længsel vokser og vokser – men til sidst kommer forløsningen, og den har jo større effekt, desto mere vi er spændt op til den. I musik kender man hvordan dissonante akkorder og omflakkende melodiføring stadig mere spænder tilhørersens trang til en stadig mere begæret forløsning (»opløsning«, hedder det i musik). Eller måske går det som i

Wagners operaer, hvor forventningen over enormt lange stræk spændes op, og når så forløsningen omsider kommer, er den ofte kun delvis eller »skuffende«, eller den samme akkord der forløser, er samtidig starten på ny dissonans, spænding og længsel.

Vi har ovenfor set en del vigtige ting om én art humor: vittigheder. Der er visse *strukturer* som de præges af: interessante tegnfunktioner, modsætninger forenet i samme element, tilbagegående omvurdering, gentagelse med en forskel, opbygning af spænding. Disse strukturer genfindes i seriøse, store genrer med helt anderledes virkninger. Men typisk for vittigheder er desuden en »nedgørende« tendens og en respektløs leg med det seriøse.

Humor: fra strukturer til funktion

Det sidste punkt på denne liste bringer os hen til det omfattende begreb *humor*, og her kan Freud igen være en vejviser. Han skrev i 1927 – da meget i hans samtid var ved at gå rigtig skævt – en vigtig artikel om den generelle forståelse af humor. Den handler om humorens funktion snarere end om dens strukturer. Humorigen, siger Freud, optræder »ligesom den voksne over for barnet: de interesser og lidelser som forekommer barnet at være store, erkender humorigen i deres intethed og smiler ad dem«. Humoren bliver dermed en af »de metoder som det menneskelige sjæleliv har udviklet til at undgå tvangen til lidelse«. Det gør at vi er

tilbøjelige til at se humor som noget »ædlere« end vittigheder. De kan give os korte lystoplevelser, men humor hjælper til at gøre livet udholdeligt.

Her kan vi måske lige tage det spørgsmål om det er latterligt at forske i humor og vittigheder og den slags. Det er der mange der mener. Det er jo sandt at analysen så at sige ødelægger det sjove. Ja, det at ødelægge det er som sagt en del af forskningsmetoden. Men humor af enhver art er på den anden side en tolt vigtig faktor i menneskelivet – hvis det skal være til at holde ud. Og skal der måske ikke forskes i den slags vigtige emner?

Det gjorde Freud, og hans teorier om vittigheder og om humor er på mange måder banebrydende og retningssgivende. Vittighedsbogen kan især inspirere med hensyn til metode og forståelse af formelle fænomener. De viser sig at spille en central rolle i stort set alle de tekster og andre objekter som vi beskæftiger os med, fordi de giver os lyst og livskvalitet

imens vi gør det – også kaldet æstetiske objekter. Freud har vist at æstetiske objekter ikke blot er der for at »betyde« noget og overbringe os kloge budskaber og livsfortolkninger – hvilket ellers er den tilgang som man i den akademiske verden mest har anlagt til dem. Der bliver de jo i ét væk fortolket. Men de kan mere end det. De gør noget i vore liv. Også vittigheder. De giver os lyst og livskvalitet imens vi hører dem – men som teorien om humor slår fast, gør de også noget andet: De giver os en følelse, en oplevelse af overbærenhed og forsoning med en omgivende verden som vi ellers af mange grunde kan føle os på kant med. Og den oplevelse – det kunne man håbe – omfatter måske også vore mere eller mindre belastende medmennesker.

Christian Kock,
professor,

Institut for Medier, Erkendelse
og Formidling,
Københavns Universitet

Svar til Sprogviden

- 1 Den danske pendant til de svenske semlor er fastelavnsbolle.
- 2 Hvis man er baktis, har man pådraget sig tømmermænd. Baktis er dannet af bakfull »plaget af tømmermænd«.
- 3 Mjukvara er det svenske ord for software.
- 4 Når man går i Systemet, er det oftest for at købe varer med en alkoholprocent på over 3,5. Systemet – en forkortelse af Systembolaget – er statens salgsmonopol på alkoholiske drikke.
- 5 Andersine hedder på svensk Kajsa Anka.
- 6 Tjänare! betyder Hej! – det er en uformel hilsen.
- 7 Hvordan går det? hedder på svensk Hur är läget? eller Hur mår du?
- 8 Norrsken er det svenske ord for nordlys.
- 9 Når noget er roligt på svensk, er det sjovt.
- 10 Det svenske ord for hyggelig er mysig. Gullig betyder »sød/nuttet«, hyggelig betyder »rar«, fämg betyder »latterlig/dum«.

Sprogviden med svensk tema

Sprogviden vender denne gang næsen mod broderlandet Sverige. Hvor godt kender du egentlig din nabos sprog? Prøv kræfter med disse spørgsmål – svarene finder du herunder.

1. Hvad hedder den danske pendant til svenske *semlor*?
2. Hvad er der i vejen med én, hvis man er *bakis*?
3. Hvad er *mjukvara* for noget?
4. Hvad skal man købe, når man går en tur i *Systemet*?
5. Hvad hedder *Andersine* på svensk?
6. Hvad betyder det, når man siger *Tjänare!* – *Tjener!*, *Hej!* eller *Værsgo!?*
7. Hvordan siger man *Hvordan går det?* på svensk?
8. Er *norrskan* det svenske ord for *det norske sprog*, et område i *Nordsverige* eller *nordlys*?
9. Når noget er *roligt* på svensk, er det så *sjovt*, *roligt* eller *mærkeligt*?
10. Dansk er kendt for begreberne *hygge* og *hyggelig*, men svensk har også et ord for samme begreb: Er det *gullig*, *hyggelig*, *fånig* eller *mysig*?